

Damjan Rehm Bogunović, MSc (Oxon)

Prikaz knjige

THE OXFORD HANDBOOK OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW,

Edited by (priređili) Daniel Bodansky, Jutta Brunée and Ellen Hey,
Oxford University Press 2007, 1080 pages

Životna sredina u posljednje dve decenije postala je nezaobilazna tema, od komšijskih razgovora do najvećih međunarodnih skupova a međunarodno ekološko pravo i ekološko pravo uopšte nesumnjivo je pravna oblast koja svakoga dana sve više dobija na važnosti. Globalni ekološki problemi se nagomilavaju a gomilaju se i političko-pravno-tehnička rešenja, konvencije, deklaracije, ugovori, obaveze, naučne teorije, ekonomske kritike, moralne dileme itd. Pred čitaocem je verovatno najbolji priručnik, ili bolje rečeno uvod u džunglu međnarodnog ekološkog prava (MEP). Ova knjiga, međutim, nije pregled međunarodnih pravnih propisa i njena svrha nije pomoći nam da povežemo određeni ekološki problem sa odgovarajućom međunarodnopravnom normom. Naprotiv, ovaj kapitalni zbornik (45 priloga) pomaže nam da se orijentišemo u šumi ideja, institucija, problema i normi i iscertava nam konture „polja” MEP (*mapira* po rečima priređivača – *mapping the field*). Zato ova knjiga nije tipično pravnička ili ne onakva kakvu bi domaći pravnici očekivali ali je baš zato pravicima, i ne samo njima, neophodna.

U svom širokom transdisciplinarnom pristupu zadatku priređivači i autori nisu se vodili definicijama, jer kako će čitalac Priručnika videti, mnogi pojmovi definicijama izmiču, stalno se šire i menjaju u zavisnosti od ugla gledanja. Tako nas na početku ne čeka definisanje naučne discipline MEP. Naprotiv, knjiga otpočinje velikim uvodom posvećenom opštim pitanjima (*General Issues*), razmatranjima o evoluciji ove pravne oblasti, nivoa na kojima se MEP primenjuje (*Levels of Environmental Governance*), (ne)formalnost MEP ili veze MEP sa drugim međunarodno-pravnim oblastima i upravo u tom prilogu (2. *Peter H. Sand, The Evolution of International Environmental Law*) MEP prepoznato je kao disciplina ali to svakako nije okosnica zbornika, jer autori svoj „predmet” shvataju kao pravno *polje* koje odgovara na određene probleme, a ne kao disciplinu sa „sopstvenim” metodama, rezervisanim temama, podelama itd. Priređivači, već od prvog dela, to ističu izdvajajući *paradigme i diskurse* kao vezivno tkivo koje spaja norme, njihovu materijalizaciju i implamentaciju u

(ne)obavezujućim pravnim aktima i posledicama koje iz njih proizilaze na različitim nivoima. Održivi razvoj je jedan takav reformatorski diskurs, danas dominantan nasuprot npr. „zelenom radikalizmu” (*green radicalism*, v. *John S. Dryzek, Paradigms and Discourses*) koji je naročito prisutan u inicijativama nevladinih organizacija, bilo da se radi o predlozima za pravno regulisanje određenih pitanja, bilo da se radi o tumačenju već postojećeg pozitivnog prava. Za domaćeg čitaoca, u ovom uvodnom delu naročito je vredno pomena razmatranje uloge prirodnih nauka („nauke”) i tehnologije (9. *Steinar Andresen, Jon Birger Skjærseth: Science and Technology, From Agenda Setting to Implementation*), jer ekološka pitanja su upravo „fizičko-tehnološka u osnovi”, dok je većina pitanja kojima se međunarodno pravo bavi kao što su rat, ljudska prava ili međunarodna trgovina, prevashodno političke prirode (str. 7). Priređivači su se ispravno vodili shvatanjem da su hibridna društveno-fizička ili ljudsko-tehnološka priroda i neizvesnost (*scientific uncertainty*), svojstvene svim ekološkim problemima i ključni za njihovu problematizaciju. Zato će, pored društveno-političke, upravo ovde podvučena „naučna” dimenzija imati važnu ulogu u definisanju problema, pravnim rešenjima i primeni prava i, u fukoovskom maniru možemo dodati, zato je ključno „čija” će nauka poslužiti kao sazajna osnova *dominantnog diskursa*.

U II delu (*Analytical Tools and Perspectives*), različiti pristupi problematici MEP nisu definisani kao “metode” već kao analitički instrumentarij ili različite polazišta i „uglovi” iz kojih možemo razmatrati temu. Autori tako izdvajaju teorijske perspektive međunarodnih odnosa, ekonomije, etike i kritičke teorije (feminističke, post-kolonijalne, kritičke teorije razvoja itd.), što ne znači da se one ne preklapaju (naprotiv!) i radovi ukazuju na nedostatke i prednosti određenih perspektiva tj. na to koji aspekt problematike nam osvetljavaju kao i na (moguća) preklapanja odnosno komplementarnosti tema i polazišta (npr. ekološki stanrdi transnacionalnih korporacija i ekonomska teorija međunarodnog prava). I onda, tek pošto smo prešli preko mogućih “disciplinarnih” perspektiva, u III delu dolazimo do oblasti delovanja MEP (*Basic Issue Areas*) sa samo četiri podnaslova: Atmosfera i svemir, Okeani i slatkovodni resursi, Biološki resursi i Opasne supstance i aktivnosti. Klimatske promene koje bi čitalac možda očekivao kao zasebnu oblast, zbog toga što je u pitanju danas najvažnije pitanje životne sredineali i zbog što ono preseca sve druge oblasti (i ilustruje mnoge od tema u različitim radovima), obrađene su zajedno sa prekograničnim vazдушnim zagađenjem i ozonskim omotačem, pod prvim naslovom. Takođe, sve važnije pitanje genetski modifikovanih organizama (*GMOs*), iako spomenuto na drugim mestima, ovde nije razrađeno.

Posle pitanja kojima se MEP bavi u IV delu slede pravni odgovori (*Normative Development*), međunarodni sporazumi i njihov razvoj,

međunarodno običajno pravo isve važnije oblast (kvazi)privatnih standarda, koje uspostavljaju međunarodne organizacije i firme i u „pravnom polju” smešteni su između pozitivnog prava i ponašanja pojedinaca. Priređivači tačno primećuju, još u uvodu, da su ekološki problemi prouzrokovani prvenstveno ponašanjem privatnih aktera i hibridnost problema i pravnih formi ovde je odlično oslikana. Možemo navesti standarde koje postavljaju međunarodne organizacije (čije su članice države) u saradnji sa privatnim sektorom ili različite sertifikate koji nastaju u saradnji međunarodnih nevladinih organizacija i firmi a koje države mogu ugraditi u svoj pravni sistem. Interakcija tržišta, javnog mnjenja, unutrašnjeg i međunarodnog prava u tim slučajevima najbolje ilustruje istaknutu složenost MEP.

Peti deo (*Key Concepts*) je srž knjige. Izdvojeno je osam ključnih koncepata kao što su prekogranični uticaj, zajedničko nasleđe (*Common Areas, Common Heritage, and Common Concern*), ekosistemi, predostrožnost, održivi razvoj, unutargeneracijska i međugeneracijska pravda (*Equity*) i ekološka prava. Održivi razvoj je, npr. u prethodnom delu označen kao *diskurs*, ali to nije nedoslednost, već upravo bogatstvo ovakvog pristupa. Održivost je istovremeno i teorijska koncepcija (Bruntlandov izveštaj) prevedena u pravo (Deklaracija iz Ria) ali i dominantan diskurs u stvaranju i primeni MEP čak i kada se izričito ne spominje. Takođe, javna participacija i legitimnost, već vekovima centralana pitanja političke teorije, u kontekstu MEP dobijaju novu (zelenu) boju i takođe su koncepti izdvojeni u V delu. A to ko učestvuje u donošenju odluka koje se tiču životne sredine, osim široko shvaćene „javnosti”?

Šesti deo izdvaja osam takvih aktera: državu kao stvaraoca, adresata i čuvara MEP sa svim svojim unutrašnjim složenostima, međunarodne institucije, civilno društvo i nevladine organizacije, privredne subjekte (*Business*), regionalne organizacije (Evropsku uniju), specijalno uspostavljena tela (*Treaty Bodies*) ali i dva subjekta koja se (kod nas) često zanemaruju: „urođenički narodi” (*Indigenous Peoples*) i epistemološke zajednice (*Epistemic Communities*). U ovom segmentu može se zameriti što je u prilogu o državi (31. *Thilo Marauhn: Changing Role of the State*) nije uzet u obzir sve veći značaj lokalnih samouprava i njihovih (međunarodnih) mreža. Sa druge strane, sjajno su istaknute tzv. epistemološke zajednice koje ukratko možemo definisati kao mreže stručnjaka sa istim ili sličnim svetonazorom, metodama naučnog saznanja i konkretnim (tehničkim) rešenjima pripadnika „škola mišljenja” koji utiču na oblikovanje MEP. Našem čitaocu vredno je skrenuti pažnju i na urođeničke narode kao aktere MEP čija nas specifična prava i obaveze vode u razmatranja individualnih i kolektivnih prava i teorija razvoja što je sve pomenuto u pregledu prethodnih poglavlja.

U poslednjem, VII delu, obrađeni su primena i sprovođenje MEP. U ovaj segment priređivači su uvrstili tehničku i finansijsku pomoć, nadgledanje i verifikaciju primene MEP a čak 2 priloga su posvećena pridržavanju pravila (*compliance*) tj. pitanju šta se dešava kada se izvesni dokument potpiše i ratifikuje? Odgovori na pitanje dati su sa bihevioralnog (*Compliance Theory*) i institucionalno-pravnog tj. proceduralnog stanovišta (*Compliance Procedures*). Knjiga je upotpunjena indeksom pojmova koji ne sadrži svaki dokument pomenut na prethodnih hiljadu strana ali lepo sažima i izlistava sve pojmove i koncepte sadržane u njima.

Zbornik koji je pred nama, stavlja polje međunaordnog ekološkog prava u širi teorijski kontekst i na taj način uspešno balansira između teorije i prakse, koncepata i konkretnih primera, i različitih pravnih i drugih naučnih oblasti. Iako su radovi, umnogome, samostalni, pa se stilovi i strukture radova značajno razlikuju, teme su ne samo mudro odabrane, već je ceo Priručnik skladna celina koja izvrsno služi svojoj svrsi, da nas uvede u svet međunarodnog ekološkog prava i pomogne nam da se u njemu snađemo. Jedina poteškoća u konsultovanju ove knjige je stalno upućivanje autora na druge priloge koji obrađuju teme kojih su se svojim radovima dotakli. To čitaocu, sa jedne strane, odvlači pažnju ali, sa druge strane, pomaže nam da raštrkane ideje, koncepte, norme, diskurse i perspektive lakše *mapiramo* u koordinatama *polja*.